

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.43>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО БАЛАНСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ № 4359-IX

Старенький О.С.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінальної юстиції
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4517-726X

Старенький О.С. Забезпечення інституційного балансу у кримінальному судочинстві в контексті реалізації Закону України № 4359-IX.

У статті здійснено комплексний правовий аналіз положень Закону України № 4359-IX від 16 квітня 2025 року «Про внесення змін до статті 196 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», що вносить зміни до кримінального процесуального законодавства у сфері забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Автор акцентує увагу на проблемних аспектах реалізації вказаного закону з точки зору збереження інституційного балансу між судом, органами досудового розслідування та установами попереднього ув'язнення. Зокрема, критично оцінено позбавлення Національної поліції України повноважень щодо тримання в ізоляторах тимчасового тримання осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а також обвинувачених і засуджених, закріплення за слідчим суддею обов'язку визначати конкретний слідчий ізолятор в ухвалі про застосування такого заходу, а також запровадження фіксованих строків дії заходів безпеки без урахування рівня реальної загрози.

Автор обґрунтовує, що реалізація Закону України № 4359-IX від 16 квітня 2025 року «Про внесення змін до статті 196 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» у запропонованій редакції призведе до неузгодженості між собою положень чинного кримінального процесуального законодавства України, неможливості забезпечення своєчасності проведення відповідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, перенавантаження слідчих ізоляторів, необхідності додаткових затрат з Державного бюджету України на конвоювання узятих під варту осіб.

Запропоновано конкретні законодавчі зміни до кримінального процесуального законодавства України, які забезпечать ефективне функціонування існуючих механізмів забезпечення заходів безпеки для осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: інституційний баланс, ізолятор тимчасового тримання, слідчий ізолятор, кримінальне провадження, досудове розслідування, тримання під вартою.

Starenkyi O.S. Ensuring institutional balance in criminal proceedings in the context of the implementation of the Law of Ukraine № 4359-IX.

The article presents a comprehensive legal analysis of the provisions of the Law of Ukraine № 4359-IX of April 16, 2025, "On Amendments to Article 196 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and Certain Laws of Ukraine Regarding the Improvement of the Procedure for Ensuring Security Measures for Persons Participating in Criminal Proceedings", which introduces amendments to criminal procedural legislation in the field of ensuring the security of persons involved in criminal proceedings.

The author focuses on problematic aspects of the implementation of this law from the perspective of maintaining institutional balance between the court, pre-trial investigation bodies, and pre-trial detention facilities. In particular, the article critically evaluates the deprivation of the National Police of Ukraine of the authority to hold in temporary holding facilities persons subjected to a preventive measure in the form of detention, as well as accused and convicted persons; the imposition on the investigating judge of the obligation to determine the specific pre-trial detention center (SIZO) in the ruling on the application of such a measure; and the introduction of fixed durations for security measures without considering the actual level of threat.

The author substantiates that the implementation of the Law of Ukraine № 4359-IX of April 16, 2025, "On Amendments to Article 196 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and Certain Laws of Ukraine Regarding the Improvement of the Procedure for Ensuring Security Measures for Persons Participating in Criminal Proceedings", in its proposed version will lead to inconsistencies within the current criminal procedural legislation of Ukraine, the inability to ensure timely conduct of relevant investigative (search) and covert investigative (search) actions, overloading of pre-trial detention centers, and the need for additional expenditures from the State Budget of Ukraine for the transportation of detained persons.

The article proposes specific legislative amendments to the criminal procedural legislation of Ukraine that would ensure the effective functioning of existing mechanisms for providing security measures to persons participating in criminal proceedings.

Key words: institutional balance, temporary holding facility, pre-trial detention center, criminal proceedings, pre-trial investigation, detention.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України система органів правопорядку перебуває під подвійними викликами – з одного боку, вона змушена діяти в екстремальних умовах воєнного часу, постійно адаптуючись під його потреби, а з іншого – трансформуватися з урахуванням нових стандартів реформування сектору безпеки і оборони, необхідних для інтеграції України до Європейського Союзу, що визначені Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 [1] та деталізовані в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р [2].

Подолання органами правопорядку відповідних викликів неможливо без дотримання інституційного балансу у кримінальному судочинстві та забезпечення ефективності здійснення досудового розслідування, що напряду залежать від консолідованої взаємодії слідчих, прокурорів, оперативних підрозділів та інших суб'єктів, що залучаються до сфери кримінального судочинства. Саме тому зміни до правового регулювання підстав і порядку застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, утримання під вартою осіб, залучених до кримінального провадження, мають розглядатися не лише крізь призму формального законодавчого вдосконалення, але й з урахуванням комплексних правових, інституційних, безпекових і гуманітарних потреб.

Варто зазначити, що розбудова інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є одним із пріоритетних напрямів реформування системи органів кримінальної юстиції, визначених Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, що схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 (п. 3.6) [1].

У цьому контексті потребує особливої уваги прийнятий парламентом Закон України № 4359-IX від 16 квітня 2025 року «Про внесення змін до статті 196 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі – Закон № 4359-IX) [3], який викликав значну дискусію серед правників. Закон № 4359-IX містить низку положень, які стосуються не лише порядку застосування заходів безпеки, а й істотно впливають на інституційний розподіл повноважень між суб'єктами кримінального провадження, зокрема – на роль слідчого судді під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, повноваження установ попереднього ув'язнення під час здійснення кримінального провадження тощо. Низка запропонованих змін, попри задекларовану мету Закону № 4359-IX, викликають обґрунтовані сумніви з точки зору відповідності конституційним принципам, міжнародним стандартам у сфері прав людини та принципу функціонального розподілу владних повноважень, що негативно відображається на забезпеченні інституційного балансу у кримінальному судочинстві, під яким у науковій літературі розуміється нормативно врегульовану узгодженість функцій та повноважень різних органів державної влади з метою налагодження ефективної взаємодії між ними під час виконання завдань кримінального провадження [4, с. 100].

Отже, **метою дослідження** є проведення комплексного правового аналізу положень Закону № 4359-IX в контексті забезпечення інституційного балансу у кримінальному судочинстві, виявлення можливих проблем їх застосування та надання науково-обґрунтованих пропозицій щодо їх вирішення.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, повноважень слідчого судді під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, використання можливостей установ попереднього ув'язнення під час здійснення кримінального провадження, досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні фахівці як Ю.П. Аленін, І.В. Басиста, Н.В. Глинська, І.В. Гловюк,

В.Г. Гончаренко, В.О. Гринюк, М.Л. Грібов, Ю.М. Грошевий, О.М. Дufenюк, О.В. Капліна, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, Д.М. Мірковець, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, О.В. Таран, О.С. Тарасенко, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, С.С. Чернявський, А.М. Черняк, М.С. Цуцкірідзе, А.В. Шевчишен, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін. Водночас питання забезпечення інституційного балансу у кримінальному судочинстві в контексті реалізації Закону України № 4359-IX не досліджувалося правниками.

Виклад основного матеріалу. Законом України № 2123-IX від 15.03.2022 «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» (далі – Закон № 2123-IX) було внесено зміни до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», яка визначає основні повноваження органів поліції, у тому числі під час дії воєнного стану. Зокрема, частину першу вказаної статті доповнено пунктом 38, який наразі надає повноваження Національній поліції України утримувати в ізоляторах тимчасового тримання (далі – ІТТ) осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, стосовно яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених [5].

Відповідно до частини першої статті 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення» установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, є слідчі ізолятори (далі – СІЗО) Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС), гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні **слідчих дій** (виділ. мною – О.С.)¹, ці особи можуть перебувати в ІТТ [6], які наразі функціонують в системі органів Національної поліції України та Служби безпеки України.

Слід звернути увагу на те, що закріплене у пункті 38 частини першої статті 23 Закону № 2123-IX повноваження Національної поліції України має тимчасовий характер, який обмежений: 1) періодом воєнного стану та 2) протягом 60 днів після його закінчення. Зазначене впливає з прикінцевих та перехідних положень Закону № 2123-IX, згідно яких пункт 1 розділу I Закону № 2123-IX, яким власне і внесено зміни до Закону України «Про Національну поліцію», діє тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України та 60 днів після цього.

Не дивлячись на те, що зміни до Закону України «Про Національну поліцію» щодо утримання органами поліції в ІТТ затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень осіб, стосовно яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених, були внесені лише в березні 2022 року й які за відповідний проміжок часу засвідчили свою ефективність під час здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, Законом № 4359-IX запропоновано внести зміни до пункту 38 частини 1 статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», позбавивши при цьому поліцію відповідних повноважень й закріпивши виключно за нею можливість утримувати в ІТТ лише осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, підданих адміністративному арешту [4].

Насамперед, доцільно зауважити, що хоча й законодавець, вносячи зміни до пункту 38 частини 1 статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», позбавляє органи поліції повноважень утримувати в ІТТ осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а також обвинувачених і засуджених, вказані пропозиції не узгоджуються з положеннями статті 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення», відповідно до яких в окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ІТТ. Крім цього, непослідовність законодавчих змін спостерігається і в тому, що Законом № 4359-IX не вносяться також зміни і до прикінцевих та перехідних положень Закону № 2123-IX, які продовжать визначати тимчасовий характер пункту 38 частини 1 статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», проте вже в редакції Закону № 4359-IX.

В цілому ж, оцінюючи змістовну частину положень Закону України № 4359-IX, варто зазначити, що позбавлення Національну поліцію України повноважень щодо утримання в ІТТ осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а також обвинувачених і засуджених, є, на наш погляд, не зовсім практично виправданим з огляду на необхідність забезпечення ефективності та оперативності здійснення кримінального провадження в умовах воєнного

¹ Словосполучення «слідчі дії» не узгоджується з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, який оперує категорією «слідчі (розшукові) дії».

стану, а також дотримання інституційного балансу у кримінальному судочинстві. Такий висновок обумовлений наступним.

По-перше, набрання чинності Закону № 4359-IX матиме наслідком обов'язкового переміщення всіх ув'язнених осіб з ІТТ Національної поліції України та Служби безпеки України, гауптвахт Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, до СІЗО ДКВС, показник заповненості яких наразі досягає 90-95% й які переважно знаходяться в обласних центрах на віддаленій відстані від органів досудового розслідування, судах на відміну від ІТТ, кількість яких значно переважає в Україні й які територіально розміщені в районних центрах. Зауважимо, що наразі в системі ДКВС функціонує 27 СІЗО, а в структурі Національної поліції України налічується 95 ІТТ, з них реально функціонують 68, діяльність 27 ІТТ тимчасово призупинено через необхідність проведення ремонтних робіт, перебування в зоні проведення бойових дій, пошкодження відповідних будівель. Використання можливостей ІТТ для утримання відповідної категорії осіб значно підвищує ефективність розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, що особливо проявляється в останні роки (з моменту надання таких повноважень органам поліції).

По-друге, централізована система утримання осіб в ІТТ забезпечує можливість оперативно проводити невідкладні слідчі (розшукові) дії (допит, пред'явлення впізнання, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, слідчий експеримент тощо) та окремі негласні слідчі (розшукові) дії з метою отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні, а також застосовувати своєчасно відповідні заходи забезпечення безпеки щодо потерпілих і свідків, які надають показання проти співучасників вчинення кримінальних правопорушень. Зауважимо, що найвищі показники розкриття кримінальних правопорушень спостерігаються у перші години після затримання підозрюваного, коли слідчі й оперативні підрозділи мають безпосередній доступ до затриманих осіб, які утримуються в ІТТ, для проведення відносно них відповідного комплексу слідчих (розшукових) дій. Переміщення ж затриманих, підозрюваних та інших осіб до перенавантажених СІЗО значно збільшуватиме час між процесуальними рішеннями і процесом їх виконання, що негативно впливатиме на ефективність здійснення досудового розслідування.

По-третє, незважаючи на те, що на сьогодні середнє навантаження на одного слідчого становить понад 300 кримінальних проваджень (в окремих регіонах цей показник становить 400-600 кримінальних проваджень), в яких він здійснює досудове розслідування, при реалізації положень Закону № 4359-IX суттєво збільшиться навантаження на слідчих органів досудового розслідування через неможливість проведення слідчих (розшукових) дій з узятими під варту особами в умовах ІТТ, що призведе до довготривалого очікування доставлення осіб конвойними підрозділами до територіального (відокремленого) підрозділу поліції і неможливості забезпечення своєчасності здійснення досудового розслідування в розумні строки.

По-четверте, в умовах воєнного стану, коли відповідні регіони України, на жаль, піддаються інтенсивним ракетним обстрілам і дронним ударами з боку держави агресора, а транспортна інфраструктура зазнає системних пошкоджень, оперативне переміщення підозрюваних до СІЗО не завжди є можливим чи безпечним, особливо у прифронтових областях, де час на конвоювання займає значно більше часу, ніж в мирних регіонах. Натомість ІТТ, які функціонують на місцях і вже мають належний рівень охорони, забезпечені укриттями та резервними джерелами енергоживлення, що дозволяє підтримувати безперервність кримінального провадження навіть під час повітряних тривог.

По-п'яте, хоча й окремі практичні працівники вважають, що надання пенітенціарних повноважень органам поліції не узгоджується з європейськими підходами до поділу владних повноважень з огляду на те, що утримання відповідних осіб належить до компетенції ДКВС, мусимо зазначити, що чинна практика тимчасового утримання осіб в ІТТ не суперечить відповідним міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини за умов належного забезпечення прав і законних інтересів утримуваних осіб, чого в останні роки вдалося досягти в багатьох підрозділах поліції завдяки міжнародній технічній допомозі, покращенню матеріально-технічної бази, проведення ремонту камерних приміщень, забезпечення достатніми камерами відеоспостереження, впровадження в кожному ІТТ посад інспекторів з дотримання прав затриманих осіб та системи тренінгів щодо дотримання прав людини й етики роботи із затриманими. Проте, в умовах СІЗО з їхнім суворішим режимом, більшою кількістю ув'язнених і різноманітністю їх категорій, виникають обґрунтовані сумніви щодо можливості ефективної реалізації цих заходів, оскільки через вказані особливості СІЗО можливість проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання посяганням на життя та здоров'я ув'язнених, є суттєво обмеженими.

При цьому, в окремих ситуаціях, пов'язаних із територіальною віддаленістю СІЗО від судів, можливі випадки несвоєчасного виконання ухвал суддів щодо забезпечення участі осіб у судових засіданнях, що призведе до подання скарг на дії відповідних суб'єктів, а також до невиконання судових

рішень, за що передбачена кримінальна відповідальність за статтею 382 КК України. Варто зазначити, що результати проведеного нами аналізу матеріалів слідчо-судової практики за 2024 рік свідчать про те, що у 27 % випадків причиною несвоєчасного виконання ухвал суддів щодо доставки підозрюваних чи обвинувачених до суду стало відсутність або запізнення конвою з СІЗО. Для порівняння, в умовах функціонування ІТТ аналогічний показник несвоєчасного виконання відповідних ухвал становив лише 8 %, що підтверджує більш кращу логістичну адаптивність ІТТ та їхню спроможність своєчасно забезпечувати підозрюваних та обвинувачених для участі у процесуальних діях.

Слід звернути увагу на те, що хоча й Верховна Рада України прийняла відповідний закон, Президентом України справедливо було застосовано до нього вето з огляду на те, що передбачені Законом № 4359-IX зміни до КПК України та Закону України «Про Національну поліцію» призведуть, на його думку, до: недотримання прав узятих під варту осіб, насамперед з огляду на неможливість забезпечення в СІЗО усіх узятих під варту осіб індивідуальним спальним місцем, що буде розцінено як створення жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, умов тримання під вартою, та недотримання Україною вимог статті 28 Конституції України й статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; неможливості здійснення досудового розслідування протягом розумних строків, а також проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій за участю узятих під варту осіб; подання до Європейського суду з прав людини численних заяв щодо порушення Україною прав і свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод; необхідності здійснення додаткового фінансування з Державного бюджету України діяльності Національної поліції України, насамперед у зв'язку із потребою у систематичному конвоюванні узятих під варту осіб до територіальних (відокремлених) підрозділів Національної поліції України для проведення слідчих (розшукових) дій, збільшення внаслідок цього потреб у пально-мастильних матеріалах і кількості особового складу Національної поліції України, який залучатиметься до конвоювання [7].

Таким чином, позбавлення Національну поліції України повноважень утримувати в ІТТ затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень осіб, стосовно яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених, призведе лише до: неузгодженості норм Закону № 4359-IX з приписами Закону України «Про попереднє ув'язнення» та прикінцевими і перехідними положеннями Закону № 2123-IX; дестабілізації ефективної взаємодії органів досудового розслідування та установ попереднього ув'язнення; перешкоджанню своєчасності розкриття та розслідування кримінальних правопорушень; неможливості забезпечення своєчасності проведення невідкладних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відносно осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, й відповідно створюватиме перешкоди в оперативності отриманні чи перевірки вже отриманих доказів; збільшення навантаження на слідчих і оперативних працівників органів досудового розслідування, співробітників СІЗО; створення ризиків неможливості застосування до утриманих осіб своєчасних заходів забезпечення безпеки кримінального провадження; зниження ефективності та оперативності здійснення досудового розслідування; виділення додаткових коштів з Державного бюджету України на конвоювання утриманих осіб.

У зв'язку з цим більш раціональним було б залишити в силі положення пункту 38 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» в редакції Закону № 2123-IX, що власне й запропоновано Президентом України у підписаному ним вето до Закону № 4359-IX [7]. Водночас з метою забезпечення відповідності Закону України «Про Національну поліцію» з Законом України «Про попереднє ув'язнення» з урахуванням вимог КПК України пропонується пункт 38 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» викласти в такій редакції: «38) у випадках, передбачених законом, утримує в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, підданих адміністративному арешту, а також в окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою;».

Окрім того, з огляду на ефективність використання можливостей ІТТ для забезпечення своєчасності розкриття та розслідування кримінальних правопорушень вважаємо за доцільне скасувати тимчасовий характер (період воєнного стану та протягом 60 днів після його закінчення) пункту 38 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», внівши відповідні зміни до прикінцевих і перехідних положень Закону № 2123-IX.

Аналізуючи положення прийнятого Верховною Радою України Закону № 4359-IX звертає на себе увагу й те, що законодавець пропонує внести зміни до частини 4 статті 196 КПК України в частині покладення на слідчого суддю, суду обов'язку визначати в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідний СІЗО, в якому буде утримуватись особа.

Зазначене положення, на нашу думку, є юридично необґрунтованим і таким, що виходить за межі реалізації функції судового контролю у досудовому розслідуванні, у тому числі під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Зауважимо, що під час розгляду клопотань про застосування відповідного запобіжного заходу слідчий суддя перевіряє обґрунтованість підозри та наявність відповідних ризиків, зазначених у статті 177 КПК України, з'ясовує доцільність застосування такого запобіжного заходу. Водночас визначення конкретної установи виконання відповідного запобіжного заходу належить до адміністративно-виконавчих повноважень органів, які здійснюють виконання судових рішень, зокрема ДКВС. Слід звернути увагу, що для реалізації відповідних повноважень потрібно обов'язково враховувати матеріально-технічний стан установи, її завантаженість, рівень безпеки, наявності ризиків для життя чи здоров'я особи, що явно виходить за межі доступної інформації, якою може володіти слідчий суддя, реалізуючи функцію судового контролю у досудовому розслідуванні.

Крім того, хоча й законодавець пропонує надати слідчому судді невластиві для нього повноваження під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, проте ним не встановлюються чіткі критерії для визначення конкретного СІЗО. Такий підхід може призвести до того, що визначений слідчим суддею СІЗО буде віддалений від місця здійснення досудового розслідування, що суттєво ускладнить проведення відповідних слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій для отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів.

Слід також зазначити, що на сьогодні у разі обрання слідчим суддею запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без визначення конкретного СІЗО, відповідну особу можливо в установленому порядку (зокрема, за письмовим рішенням слідчого, начальника міжрегіонального управління з питань виконання покарань Міністерства юстиції України) невідкладно перемістити в інший СІЗО, що відповідає потребам досудового розслідування, враховує безпекову ситуацію в конкретному СІЗО та навантаження на відповідні установи попереднього ув'язнення й можливість передислокації органів досудового розслідування внаслідок ведення бойових дій тощо. У разі набрання Законом № 4359-IX чинності відповідний механізм переведення осіб зі СІЗО не зможе ефективно та оперативно функціонувати й для переведення особи до іншого СІЗО існуватиме потреба у винесенні судом, слідчим суддею нової ухвали, в якій зазначатиметься відповідне місце утримання особи. Однак порядок винесення таких ухвал Законом № 4359-IX не визначений, що на практиці може ускладнити або унеможливити оперативні переміщення осіб між СІЗО, а також призведе до невинновданого навантаження на судову систему. При цьому слід враховувати, що недостатня ефективність судового контролю в кримінальному процесі в Україні пов'язана, передусім, з надмірним завантаження окремих слідчих суддів, неналежною організацією їхньої діяльності та неналежним технічним її забезпеченням [8, с. 23].

Таким чином надання слідчому судді, суду повноваження визначати конкретний СІЗО під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є юридично необґрунтованим, процесуально ризикованим і адміністративно нефункціональним. Крім того, на сьогодні в міжнародній практиці, зокрема в правових системах країн Європейського Союзу, визначення місця тримання під вартою є виключно адміністративною прерогативою установ попереднього ув'язнення. Тому такі повноваження мають залишитися у віданні органів, що відповідають за виконання судових рішень, а не за їх прийняття.

Невинновданим видається й те, що Законом № 4359-IX вносяться зміни до частини другої статті 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», відповідно до яких рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у статті 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, стосовно осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню кримінальних правопорушень, строком від одного місяця до п'яти років, крім рішення про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які перебувають в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах або у місцях із спеціальним режимом тримання, яке приймається строком до двох місяців та може бути продовжене виключно за рішенням слідчого судді, суду на підставі клопотань дізнавача, слідчого (детектива) або прокурора, а також органу (підрозділу), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, стосовно осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню кримінальних правопорушень, на строк до одного року.

Доцільно зауважити, що запровадження жорстких фіксованих строків дії заходів забезпечення безпеки без урахування індивідуальної характеристики відповідних загроз є суперечливим з огляду на саму правову сутність і мету інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. У правозастосовній практиці заходи забезпечення безпеки мають здійснюватися не

відповідно до формально визначеного строку, а доти, доки триває реальна, документально підтверджена загроза життю, здоров'ю, житлу чи майну захищеної особи. Сама ідея фіксованого строку, встановленого без диференціації залежно від виду заходу, суперечить самій правовій сутності заходів забезпечення безпеки, оскільки деякі з них – наприклад, зміна зовнішності, заміна ідентифікаційних документів, зміна місця проживання або надання нового житла – за своєю природою не можуть бути обмежені часовими рамками без втрати ефективності.

З цього приводу Президентом України у підписаному ним вето до Закону № 4359-IX цілком виправдано зазначено, що «встановлення мінімального та максимального строку, який є ідентичним для застосування всіх заходів забезпечення безпеки, вбачається необґрунтованим, оскільки такі заходи повинні здійснюватися доти, доки існує реальна загроза життю, здоров'ю, житлу чи майну осіб, взятих під захист. При цьому слід урахувувати, що окремі види заходів забезпечення безпеки можуть бути безстроковими, зокрема заходи, пов'язані із заміною документів та зміною зовнішності, а тому встановлення для таких заходів граничного строку їх дії суперечить самій сутності застосування відповідних заходів» [7].

Таким чином, уніфікація строків застосування заходів забезпечення безпеки без врахування змісту конкретного виду заходу, тривалості загрози та оцінки її актуальності – не лише суперечить правовій сутності інституту заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні, а й може поставити під загрозу життя й здоров'я осіб, які потребують захисту з боку держави. Крім того, запропонована Законом № 4359-IX модель строковості заходів забезпечення безпеки створює колізію між метою закону – гарантування безпеки – і механізмом її забезпечення, який через свою надмірну формалізованість може фактично унеможливити продовження захисту особи, яка й надалі залишається в зоні ризику, але вже не відповідає вимогам за строком.

Висновки. Прийняття Закону України № 4359-IX засвідчило прагнення законодавця вдосконалити існуючі механізми забезпечення заходів безпеки для осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Водночас проведений нами системний аналіз його норм показав, що окремі з них суперечать положенням інших законодавчих актів України та не узгоджуються з потребами правозастосовної практики, а інші створюють потенційні ризики для забезпечення дотримання інституційного балансу у кримінальному судочинстві. Зокрема, мова йде про: безпідставне позбавлення органів Національної поліції України повноважень щодо утримання в ІТТ осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, стосовно яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених; наділення слідчого суддю невласливим повноваженням щодо визначення в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою конкретного СІЗО; необґрунтоване встановлення фіксованих строків дії заходів безпеки щодо осіб, які перебувають в установах попереднього ув'язнення, без урахування реального рівня загроз.

З урахуванням висловлених нами проблем з метою забезпечення дотримання інституційного балансу у кримінальному судочинстві в контексті реалізації закону України № 4359-IX, нами пропонується:

- синхронізувати між собою положення законів України «Про Національну поліцію», «Про попереднє ув'язнення» та КПК України щодо можливості проведення в ІТТ слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, виклавши при цьому пункт 38 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» у такій редакції: «38) у випадках, передбачених законом, утримує в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, підданих адміністративному арешту, а також в окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою;
- виключити тимчасовий характер (період воєнного стану та протягом 60 днів після його закінчення) пункту 38 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», внівши відповідні зміни до прикінцевих і перехідних положень Закону № 2123-IX;
- виключити з частини четвертої статті 196 КПК України уточнення щодо обов'язку слідчого судді, суду визначати конкретний СІЗО в ухвалі про застосування запобіжного заходу;
- переглянути підхід щодо строків застосування заходів безпеки кримінального провадження, запровадивши гнучку модель продовження на підставі оцінки реального ризику.

У цілому ж, вирішення цих та інших питань повинно мати комплексний характер, та забезпечуватися шляхом розробки з урахуванням норм чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування, міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, сучасних наукових розробок у цій сфері, нових законопроектів щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження з метою побудови комплексної та ефективної системи їх державного захисту, а також створення національної служби гарантування безпеки учасників

кримінального провадження для підвищення ефективності застосування заходів безпеки до відповідних суб'єктів у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, що відповідатиме детальному плану заходів, спрямованих на виконання комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, що затверджений розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р [2].

При цьому варто погодитися з позицією тих вчених, які справедливо вказують на необхідність зупинення безсистемної й перманентної зміни кримінального процесуального законодавства, яка негативно впливає на кримінальну процесуальну політику держави й не сприяє належному рівню якості здійснення правосуддя у сфері кримінальної юстиції, доступу до правосуддя, підриває авторитет у суспільстві до кримінальної процесуальної політики держави, викликає до неї недовіру громадськості. Будь-які доповнення чи зміни до чинного КПК України мають бути науково-обґрунтованими та відповідати потребам практики, а також створювати гарантії прав усіх учасників кримінального провадження [9, с. 85-86].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
2. План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-p#Text>.
3. Про внесення змін до статті 196 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закону України від 16.04.2025 № 4359-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42626>.
4. Дуфенюк О.М. Концептуальна модель балансу в кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні: Дис. ... д-р юрид. наук: 12.00.01, 12.00.09. Львівський державний університет внутрішніх справ. Київ, 2023. 568 с.
5. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.
6. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.
7. Пропозиції Президента України до Закону про внесення змін до статті 196 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42626>.
8. Погорецький М. А. П'ять років чинності кримінального процесуального кодексу: уроки для правотворчої діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 11-27.
9. Погорецький М.А. Кримінальний процесуальний кодекс України: реальність та ілюзії (до 10-річчя набуття чинності). *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1-2. С. 72-90.